

SYLWESTER JĘDRZEJEWSKI SDB
Kraków

PRAWO DAWCĄ ŻYCIA W ŚWIETLE PS 119

Prawo ujmowane językiem ST i rozumiane w świetle wydarzeń z dziejów Izraela pozwala na przypisanie mu wielu atrybutów. Było ono przede wszystkim normą relacji między Izraelem a Jahwe w Przymierzu. Szeroki i różnorodny zakres pojmowania Prawa w historii Izraela uwidacznia się nie tylko w mnogości terminów stosowanych na oznaczenie tej rzeczywistości, ale także poprzez to, że wszelkie wydarzenia społeczne – z czasem ulegające coraz bardziej indywidualizacji – odczytywano w perspektywie religijnej, normowa nej przez Prawo.

Na wielu miejscach ST stwierdza, że Prawo posiada atrybut życiodajności. Tekstem kluczowym jest tutaj Pwt 32, 45-47. Podobną wymowę posiada Ps 119, którego autor wielokrotnie prosi Jahwe o udzielenie życia bądź o podtrzymanie przy życiu, przy czym możliwość życiodajności zdaje się przypisywać zarówno Bogu, jak i Prawu. Ze względu na treść Prawa, pouczającego o postępowaniu człowieka, ale również o sprawiedliwości i wierności Jahwe oraz o nadziei zawartej w Przymierzu, jest ono zorientowane na człowieka. Dynamizm Prawa jest dla psalmisty źródłem oczekiwań zbawczych, co czyni je bardziej rzeczywistością teologiczną niż legalistyczną.

I. TERMINOLOGIA

Prawo w Ps 119 wyrażone jest przez osiem terminów: תורה (tôräh), דבר (dābār), חק (hōq), מצוה (micwāh), משפט (miš'paṭ), פקוד (piqqûd), עדות ('ēdût), אמרה ('im'rāh). Terminy te oddają wszelkie przejawy życia narodu, zarówno w jego wymiarze sakralnym, jak i w zwykłej codzienności stosunków międzyludzkich.

a) עֲדוּת

Termin ten, bardzo niejasny, w tradycji biblijnej przybierał różne znaczenia, spośród których najważniejszym wydaje się synonimiczność do ברִית (berit). Ponieważ wchodzi w zakres Przymierza, określa się je w sensie ogólnym jako: dekret, uroczyste prawo, instrukcję, świadectwo (Wj 25, 22; 31, 18; Kpł 24, 3; Lb 18, 2; 2 Krl 11, 12)¹. W sensie bardziej teologicznym określa się ten termin jako: znak bądź przypomnienie (Ps 122, 4; 19, 8; Lb 17, 19. 25). W Ps 119 עֲדוּת zdaje się oscylować ku jakiemuś wewnętrznemu wymiarowi znaku. Jest również synonimem קֶחַךְ i jako taki pozostaje z nim w takim związku, że gdy קֶחַךְ bardziej odnosi się do woli człowieka, to עֲדוּת dotyczy wewnętrznego, ale werbalnego sformułowania imperatywnej rzeczywistości wewnętrznej².

Miałyby więc עֲדוּת w Ps 119 znaczenie napomnienia, lub raczej przypomnienia o Prawie danym narodowi, w formie pouczeń o dziełach Bożych z przeszłości, przy czym w sensie ogólnym oznacza wszelkie Boże pouczenie, a uszczegółowione jest pojedynczym upomnieniem lub zbiorem przypomnień.

Napomnienia Jahwe są źródłem mocy i męstwa w prześladowaniach, tak jak były w przeszłości (Ps 119, 25. 95. 157). Ponieważ są trwałe, niezmiennie i zawsze wierne (Ps 119, 111. 144. 152. 167), są też dla psalmisty źródłem rozkoszy (Ps 119, 24). Nie wątpi on w oddalenie hańby (Ps 119, 22), co będzie niewątpliwie nagrodą za wierność pośród prześladowań.

Są one także źródłem jedności (Ps 119, 79) i poręką sprawiedliwości (Ps 119, 119). Prawo Jahwe jest niezmiennie, dlatego psalmista nie wątpi w wierność Boga (Ps 119, 138. 152), co rodzi ufność (Ps 119, 167. 168) pełną nadziei (Ps 119, 31) i radości (Ps 119, 14). Radość ta płynie z pewności, że ponieważ trwale umiłował עֲדוּת Jahwe, dlatego życie jego będzie miało przejaw wieczności (111). Pełen ufności zwraca się w w. 88:

Według swej łaski zapewnij mi życie, ja zaś chcę przestrzegać napomnień (עֲדוּת) ust Twoich.

Napomnienia te nie są czymś statycznym, ale ciągle działają w narodzie. עֲדוּת zatem nie mają tylko charakteru jurydycznego, ale jako forma głoszenia woli Bożej stają się wychowawcą, kształtują duchowość Izraelity poprzez formowanie wewnętrznej relacji do Prawa³. W subtelny sposób przypomniane zostaje, że wła-

¹ B. Couroyer, *Un égyptianisme dans Ben Sira* 4, 11, RB 82(1975), s. 206-217.

² S. Bartina, *Editto*, [w:] *Enciclopedia della Bibbia*, t. II, Rivoli 1970, s. 1122-1125.

³ W. Gutbrod, *вопрос*, TWNT IV, 1030.

ściwym miejscem teologicznym עֲדוּת jest Przymierze, w którym wyraża się wola Jahwe (wybór narodu) oraz wewnętrzna akceptacja przez naród Jego woli. Nie jest to więc legalistyczny wymiar עֲדוּת, ale wyraz wewnętrznej i dynamicznej świadomości wyboru i zobowiązań.

b) חק

Rdzeń חק zawiera w sobie ideę rycia, żłobienia, drażnienia. חקים są formą jurydyczną w postaci krótkich dekretów i zarządzeń, często królewskich. Wskazuje na to używanie חוק w znaczeniu króla lub księcia w Sdz 5, 9. 14; Rdz 49, 10; Lb 21, 18. Sposób przekazywania חקות jest podobny do Asyrii czy Egiptu, gdzie były one ryte na murach czy na glinianych tabliczkach⁴. Pewien fenicki tekst nagrobny zawiera napis חק, interpretowany jako „rzeźbiarz”, ale też jako „prawodawca”. Jego jurydyczne znaczenie widoczne jest szczególnie w językach południowo-semickich⁵. Biblia rozumie też ten termin w sensie idei ustalania, określania (Jr 31, 35), granicy, której nie można przekroczyć (Jr 5, 22; Ps 148, 6), powinności (Wj 5, 14) i obowiązków kultowych (Lb 19, 21; Wj 12, 43). Istotne znaczenie posiada חק w Ps 105, 10 – przymierze. חקות zawsze są dane przez Jahwe. W Psalmach pojęcie to używane jest na wyrażenie w Przymierzu woli Jahwe (Ps 147, 19; 105, 45; 18, 23). Według Ringrena „חק rozgrywa się zawsze między kimś nadrzędnym i podrzędnym i jest wynikiem czynności, którą spełnia poddany i która dotyczy poddanego”⁶.

W Ps 119 dla terminu חק charakterystyczne jest to, że aż 11 razy występuje w kontekście prośby. Psalmista prosi Boga bądź to o poznanie חק, bądź to o nagrodę, wynikającą ze sprawiedliwości Jahwe za przestrzeganie i wierność ustawom (Ps 119, 5. 8. 12. 26. 33. 64. 68. 80. 117. 135. 145). Nawet w prześladowaniach חק jest źródłem mocy dla prześladowanego. Ustawy są światłem, w metaforycznym obrazie łaski – zbawienia, gdzie Bóg rozjaśnia swoje oblicze. Wiersze 112 i 145 wskazują na wewnętrzne zaangażowanie psalmisty:

Serce swoje nakłaniam, by wypełniać twoje ustawy na wieki, na zawsze (112).
Z całego serca wołam; wysłuchaj mnie Jahwe, chcę zachować Twoje ustawy (145).

⁴ H. C a z e l l e s, *Legislazione ebraica e mosaica*, EB IV, 606-612.

⁵ H. R i n g r e n, חק, TWAT IV, 150.

⁶ Tamże, s. 154.

קן zyskuje tutaj wymiar wpływu głębszego niż formalny, gdyż myśl hebrajska przypisuje sercu znaczenie głębszego poznania.

Wszystkie przypadki użycia קן w Ps 119 mają kontekst typowo modlitewny. Obok czystej postaci prośby występuje też w zestawieniu z argumentacją o wierności Jahwe i z przypominaniem o własnej sprawiedliwości i wierności.

c) משפט

Termin משפט wywodzi się z rdzenia טפש, zawierając jako podstawową ideę sądzenia, zarówno w rozumieniu powszechnym, jak i w wymiarze sakralnym⁷. Jego rozumienie już tylko w psalmach jest bardzo szerokie. Ps 81, 5 wydaje się pojmować termin משפט jako przepis kultowy pochodzący od Boga. Ps 112, 1 rozumie go jako zespół wielu i bardzo różnych obowiązków człowieka względem Boga. W Wj 21–23 jest on przeważnie terminem na określenie wszelkich przepisów. W Ps 147, 19 występuje w znaczeniu דבר – słowa. Często jest pojmowanie משפט w sensie autorytatywnym, jako postępowanie prawne wraz z jego skutkami. Do terminu משפט należy odnieść głównie przepisy z zakresu cywilno-prawnych, dotyczących życia społecznego.

W Ps 119 obok kontekstu błagalnego występuje משפט w wierszach, w których psalmista przypomina o własnej wierności (Ps 119, 30. 102. 106. 121). Drugą charakterystyczną cechą wydaje się być ciągłe podkreślanie wierności i sprawiedliwości Jahwe:

Wstaję o północy, aby Cię wielbić za słuszne Twoje wyroki.

Wiem Jahwe, że sprawiedliwe są Twoje wyroki, że dotknąłeś mnie słusznie (75).

Owe sprawiedliwe wyroki znamionują sądowy charakter משפט i podkreślają aspekt kary. Jednakże niektóre wiersze zdają się odnosić wprost do przykazań Jahwe, wprowadzając w krąg Przymierza:

Podstawą Twego słowa jest prawda i wieczny jest każdy Twój wyrok (160).

Wspominając wyroki i prawdę zdaje się mieć psalmista na myśli zarówno początek Ludu Przymierza, całą jego przeszłość, jak i nieustanną obecność Jahwe w tym ludzie. Uzasadnione wydaje się wołanie psalmisty w w. 156:

⁷ J. W a r z e c h a, *Bóg sądu 'ēlohē mišpaṭ*, [w:] *Studia Teologiczne*, t. III, red. A. Eckmann, Lublin 1982, s. 85-108.

Wielkie są Twe zmiłowania, o Jahwe, obdarz mnie życiem według Twych wyroków,

odnoszone do obietnicy zawartej w Przymierzu. מִשְׁפָּט w Ps 119 zdaje się więc w atmosferze nadziei wyrażać pewność wiary w sprawiedliwość i wierność Boga Przymierza. Jego miłosierdzie znane z przeszłości Izraela jest gwarantem, że Bóg, zawsze wierny swym przyrzeczeniom, wypełni swoje obietnice.

d) מִצְוָה

מִצְוָה jest kolejnym terminem, którego autor Ps 119 użył na określenie Prawa. Jego etymologia jest raczej jednoznaczna – pochodzi od słowa צוה, które znaczy: ustanawiać, nakazywać lub nałożyć. Sens jego jest więc apodyktyczny. W formie miqtał znaczy wprost rozkaz, wraz z jego wykonaniem oraz skutkami. Jako taki ma wymiar zobowiązujący. מִצְוָה zatem z natury swej jest autorytatywny i neotypyczny, a jako taki jest zewnętrznym przejawem autorytetu króla, przyjmując formę dekretu lub rozkazu królewskiego⁸. Termin ten przyjmuje jeszcze inne konotacje: obowiązku i należności (Neh 13, 13) oraz zakazu (Iz 29, 13). Ponieważ we wczesnych tekstach poetyckich i najstarszych prawach מִצְוָה nie zachodzi, można wnioskować o jego późnym jurydycznym znaczeniu i pochodzeniu.

W Ps 119 מִצְוָה zdaje się dotyczyć bardziej człowieka niż Prawa, albowiem kontekstem użycia tego terminu jest postawa człowieka w stosunku do przykazań (Ps 119, 10. 32. 47. 48. 60. 66. 127. 143). Odniesienie do postawy człowieka staje się bardziej widoczne, kiedy porówna się kontekst użycia מִצְוָה w Ps 119 i Ps 19, gdzie zdaje się wyrażać bardziej właściwości przykazań. W Ps 119 łaska Jahwe występuje często w alternatywie: błogosławieństwo–przekleństwo:

Spadły na mnie strapienia i ucisk. rozkoszą moją są Twoje przykazania (143; por. 6. 86. 21. 10).

Kontekst użycia מִצְוָה w naszym psalmie wydaje się radykalnie inny niż חֶק. Gdy tamten dotyczył z reguły prośby, ten podkreśla autorytet, wierność i sprawiedliwość Boga Przymierza (Ps 119, 21. 86. 98. 151. 172). Częstym przypadkiem jest także podkreślanie przez psalmistę własnej radości z przykazań (Ps 119, 35. 47. 48). O swojej własnej wierności psalmisty przypomina tylko dwa razy (Ps 119, 60. 176).

⁸ B. Levine, מִצְוָה, TWAT IV, 1086-1095.

e) פקוד

Podobnie jak משפט, a zwłaszcza מצוה, również פקוד odnosi się do autorytetu w sensie ustawodawczym. Rdzeń פקד w swej czasownikowej formie może oznaczać ideę szukania, powierzania komuś czegoś, a także rozkazywania. פקוד jak sugeruje S. Łach⁹ – pochodzi od intensywnej formy czasownika wyrażającego przeglądanie, lustrowanie czegoś (por. Iz 13, 4; Ez 38, 21). Język hebrajski często używa formy Pael i wtedy czasownik ten znaczy: rozkazywać lub polecić coś w sensie autorytatywnym.

Jest charakterystyczne, że aż w dziewięciu wierszach w Ps 119 odnosi psalmista פקודים do autorytatywnych postanowień Jahwe, przypominając jednocześnie o własnej wierności wobec tych nakazów. W przeciwieństwie do innych prawnych terminów, kontekstem פקודים ani razu nie jest wprost przypominanie o wierności i sprawiedliwości Boga. Tak więc owa autorytatywność musi być szczególnego rodzaju. Wydaje się, że termin ten należy odnieść do Przymierza:

Ty na to dałeś swoje przykazania, by pilnie ich przestrzegano (4).

Występowanie פקודים w paralelizmie z ארחותיך (ścieżki twoje – w. 15) wskazuje na reminiscencje Przymierza. Specjalna relacja פקודים do Jahwe występuje w w. 93:

Nie zapomnę na wieki Twoich postanowień, bo przez nie dałeś mi życie.

Przypisuje więc psalmista postanowieniom Jahwe atrybut życiodajności, co jeszcze bardziej umacnia w odniesieniu פקודים do Przymierza. Paralelizm z cudami (w. 27) wiedzie ku atmosferze pustyni i zajmowania Kanaanu, jako realizacji obietnicy Jahwe płynącej z Przymierza.

f) דבר

Termin דבר w świetle ST jest znaczeniowo szeroki. W swej wczesnej formie דבר było apodyktycznym aktem Bożego Prawa, wyrażonym i usankcjonowanym w postaci Dekalogu. Ewoluuje rozumienie דבר ujmowało je również jako obietnice Boga, a wreszcie mianem tym określan דבר o Torę jako spisane Prawo.

⁹ Znaczenie wyrażenia *tôrâh* w *Psalterzu*, RBL 28(1975), s. 156.

Czasy późniejsze rozszerzyły wieloaspektowość na ogół słowa Bożego przekazanego w objawionej postaci jako pierwszych pięć ksiąg ST.

Etymologia דבר, niezależnie od swej szerokiej gamy znaczeń, wskazuje na eksponowanie czegoś, jego ujawnianie. Wydaje się, że dostatecznie jasno ukazuje się דבר jako pewnego rodzaju nowość, wydarzenie, przy czym ma ono charakter bardziej wewnętrzny, który z planu tkwiącego w sercu prze kształcony zostaje w rzeczywistość werbalną o charakterze neotycznym¹⁰. Oznacza także przypadek, sprawę, postępowanie o charakterze procesowym lub wręcz sądowe postanowienia. Tak więc termin ten ma charakter jurydyczny, jednakże ów jurydyzm pojmowany winien być nie jako wyrok osądzający, ale jako wyrok ustanawiający, דבר w sensie prawodawczym¹¹. Bardziej wyraźnie neotycznego charakteru nabiera w połączeniu z imieniem Jahwe – דבר יהוה, występujące w ST aż 242 razy¹².

W Ps 119 דבר jako synonim תורה występuje 22 razy i ma szerokie znaczenie. Jest ono darem i to darem trwałym, niezmiennym (w. 89):

Słowo Twe Jahwe trwa na wieki, niezmiennie jak niebiosy.

Kontekst w. 90 wprowadza jasno w atmosferę Przymierza. W ST, jeśli mowa jest o wierności bądź niewierności, to z reguły jest ona w relacji do Przymierza. Słowo Jahwe dane w akcie Przymierza jest niezmiennie, podobnie jak niebiosy nigdy nie ulegną zmianie. Na tym właśnie psalmista opiera swą nadzieję mającą charakter pewności:

Wierność Twoja z pokolenia na pokolenie.

Nadzieja ta wyrażona jest jeszcze mocniej w w. 105:

Twoje słowo jest lampą dla moich stóp i światłem na mojej ścieżce.

Przebija z tego pewność drogi, którą jest słowo Jahwe. Nie może być inaczej, gdyż sam psalmista twierdzi w w. 160:

Podstawą twego słowa jest prawda.

¹⁰ O. Procksch, *Wort Gottes im AT*, TWNT IV, 89-91.

¹¹ F. R a u r e l l, *Legge*, EB IV, 598-602.

¹² Zob. szerzej U. S z w a r c, *Słowo Jahwe w wyroczniach o narodzie wybranym*, Lublin 1985; W. H. S c h m i d t, דבר TWAT II, 90-134; A. M i l l e r, *d'bar Jahwe w Psalterzu*, „Studia Teologiczne”, t. III, Lublin 1982, s. 169-177.

Boże דבר jest tym, co nadaje sens ludzkiemu bytowaniu. Staje się dawcą życia. Ono jest w mocy podnieść z prochu duszę (w. 26), podtrzymać w udręczeniu (w. 107), jest orężem w walce z przeciwnikami (w. 154). Ma tutaj niezwykle dynamiczny wymiar.

Słowo Jahwe jest siłą i dawcą siły. Łaska płynąca z obietnic Bożych jest źródłem siły koniecznej do przeciwstawienia się przeciwnikom (w. 42). Jest ono również źródłem mocy dla innych, którzy widzą czego dokonuje w psalmiście (w. 74).

דבר w Ps 119 jest słowem Boga w swoim jak najbardziej dynamicznym przejawie. Dynamizm ten zawiera się w samym דבר, mocą autorytetu Bożego mogącym działać i przemieniać (Ps 119, 98. 160. 105). Posiada także wymiar relacyjny, gdzie relacja dotyczy człowieka, dla którego דבר יהוה jest źródłem mocy i nadziei. Daje się więc zauważyć tutaj także profetyczne rozumienie ¹³ דבר.

g) אמרה

Kolejnym synonimem תורה w Ps 119 jest אמרה. W ST słowo to jest używane rzadko – tylko 15 razy (oprócz Ps 119). Zasadniczo można określić dwojakie znaczenie tego terminu. W zależności od tego, do czyich wypowiedzi zostaje on odniesiony, może oznaczać słowa człowieka bądź Boga. Hymn Mojżesza (Pwt 32, 2), Iz 29, 4 oraz Rdz 4, 23 odnoszą אמרה do mowy człowieka. Iz 28, 23 i 32, 9 używa go mówiąc o słowach proroka. Iz 5, 24 stwarza pewien problem, polegający na niejasnym określeniu słów „święty Izraela”, ponieważ jednak występuje tutaj אמרה w paralelizmie z תורה, zdaje się mieć znaczenie mowy Jahwe, jak to rozumieją również inne teksty (2 Sm 22, 31; Pwt 33, 9; Ps 147, 15; 138, 2), zazwyczaj odnosząc termin אמרה do ברית.

W Ps 119 użyto אמרה 18 razy. Pomimo tego, że w każdym przypadku odnosi się on do Jahwe, to znaczenie jego jest niejednoznaczne. Specyfika polega na podkreślaniu trudnego położenia psalmisty (Ps 119, 50. 82. 158. 116. 170. 154) i łączenie אמרה z חיה (w różnych formach). Charakterystyczne jest także przypominanie o własnej wierności w stosunku do אמרה (Ps 119, 58. 148. 123).

Szczególne oświadczenie autora o swojej wierności zawarte jest w w. 67:

Błądziłem, zanim przyszło utrapienie, teraz jednak strzegę Twej mowy.

¹³ O. P r o s k s c h, *Das «Wort» in der Dichtung*, TWNT IV, 99-100.

אמרה w Ps 119 jest zawsze słowem Boga. Kontekst obietnicy, życia i Przymierza pozwala wskazać na zbawcze działanie Jahwe poprzez swoje אמרה.

h) תורה

Zespół zobowiązań w relacji תורה człowiek-Bóg wyraża się w ST poprzez różną terminologię, spośród której jest , występujące w ST aż 222 razy. Rdzeniem jest ירה, pochodzące od pierwotnego נרה. Z reguły wyróżnia się potrójne rozumienie ירה¹⁴:

- rzucanie, kładzenie, powalanie, wybieranie przeznaczenia
- zasiewanie (ziemi, sprawiedliwości) przez Boga
- pokazywanie, pouczanie, nauczanie.

ירה w pierwszym rozumieniu nie zawiera elementów jurydycznych. Bliższe prawemu wydaje się pojmowanie go jako zasiewanie zobowiązującego daru Boga, ale najprawdopodobniej dopiero trzeci element podziału jest jurydyczny. Jednakże wszystkie denotacje mieszczą w sobie ideę pouczenia. Egzegeci odnoszą תורה w znaczeniu pierwotnym do pojmowania funkcji kapłańskich w poznawaniu woli Jahwe.

Rozwój pojęcia można przedstawić następująco:

instrukcja uzyskana od Boga na prośbę człowieka (Pwt 17, 11; Joz 2, 3; Jr 2, 8; 6, 19) – instrukcja dana przez człowieka (Prz 1, 8; 6, 23) – pojedyncze prawo (Kpł 6, 2; 6, 7; 7, 1; Lb 5, 29; 6, 13. 21) – prawo, jego całość lub istota pojedynczych nakazów (Wj 13, 9; Jr 8, 8; Ps 1, 2; 19, 8; 119, 1; Ekd 3, 2) – nakazy dane przez prawodawców [np. Mojżesza] (Neh 10, 30; Joz 8, 31, Ekd 3, 2) – nakazy dane przez Boga = Prawo (Pwt 28, 61; 29, 20; 31, 26; Joz 1, 8)¹⁵. Jakie zatem jest rozumienie תורה w Ps 119?

Historia Izraela świadczy, że nie można oddzielać pojęcia Prawa od Przymierza. Na każdym etapie historii Przymierze posiada konkretną podporę w Prawie. Prawo jest znakiem Przymierza i więcej niż tylko prostym kodeksem moralności. Jest źródłem błogosławieństwa dla sprawiedliwych, którzy chcą żyć w pozytywnej relacji z Bogiem. W Ps 119 użycie תורה posiada jeden element wspólny – jest nim atmosfera poniżenia i ciągłego zagrożenia życia (Ps 119, 51. 53. 61. 70. 85. 109. 150. 153. 163). Prawo jest źródłem mocy w tym zagrożeniu. Wiersz 165 brzmiący:

¹⁴ Ł a c h, *Znaczenie wyrażenia*, s. 152-153.

¹⁵ H.-J. K r a u s, *Theologie der Psalmen*. Neukirchener-Vlyun 1979, s. 202-204.

Obfity pokój dla miłujących Twoje Prawo, nie spotka ich żadne potknięcie

zdaje się zawierać przesłanie o błogosławieństwie dającym pokój, a które płynie z zachowywania Prawa. Charakterystyczne jest używanie wyrażeń oznaczających krańcowo różne stany psalmisty. Sprawiedliwość Boga wspomniana jest tylko jeden raz – w. 142:

Twoja sprawiedliwość to wieczna sprawiedliwość, a Prawo twoje jest prawdą.

Implikuje to zasadniczy wniosek. Tożsamość sprawiedliwości Jahwe z Jego Prawem jednoznacznie wskazu *תורה* je na bezwzględną konieczność wypełnienia tej sprawiedliwości, która nie może być zmienna ani zapomniana, gdyż jest wieczna. Wierność Boga zatem dla psalmisty nie ulega wątpliwości.

Paralelizm *מש* – imienia z (w. 55) jednoznacznie wskazuje na poręczenie przez Jahwe swoim własnym autorytetem prawdziwości obietnicy i wiecznego jej wypełnienia¹⁶. *תורה* jako łaska jest przyczynowo dawcą życia (w. 77) bądź też jego moc polega na podtrzymywaniu przy życiu (w. 92). *תורה*, które jest wieczne (w. 142), jest też najważniejsze, jest największą wartością (w. 72) i znajduje tutaj wyraźne odniesienie do pojmowania siebie w sensie mądrościowym.

II. *תורה* W ŚWIETLE TERMINÓW SYNONIMICZNYCH W Ps 119

דבר w relacji do *תורה* wydaje się być wszelkim słowem Jahwe, mającym wewnętrzny, przemieniający charakter. Jurydyzm *דבר* w Ps 119 jest sytuacyjny. Najbardziej właściwe jest odniesienie *דבר* do *תורה* zawarte w w. 89 mówiące o niezmienności i wieczności Prawa. *דבר* to Prawo żywe, działające i ciągle dynamiczne.

Wyraźniejsze odniesienie do Przymierza zawiera *עדות*. Jako Boże pouczenie z przeszłości posiada wyraźny sens przypominająco-napominający. Przypomnienie o charakterze zarówno ogólnym, jak i szczegółowym to Prawo, które Bóg potwierdza w historii Izraela poprzez swoje czyny i swą obecność w narodzie. Podobnie jak *דבר*, jest to dynamiczny wymiar Prawa, a dynamizm ten polega na wewnętrznym działaniu w sercu Izraelity.

¹⁶ A. E c k m a n n, *śem Boga w Psalmach*, „Studia Pelplińskie” 1979, s. 54.

Błagalny kontekst חק wskazuje na to, że Prawo Jahwe nie tylko musi zostać wypełnione, ale jest również przedmiotem czci. חק posiada zatem charakter modlitewny i akcentuje ufność wobec Prawa, które staje się podmiotem nadziei.

Zarówno מצורה, jak i משפט ma charakter autorytatywny i jednocześnie wskazuje na dzieła Boże z przeszłości Izraela. Akcentuje wierność (אמת) i sprawiedliwość (צדקה) Jahwe. Mowa jest tutaj raczej o sprawiedliwości w sensie חסד – łaskawości czy טוב – dobroci. Istotne jest też tutaj pełne miłosierdzia działanie Boga Przymierza.

פסלמים rozwijają ideę Prawa, oscylując coraz bardziej ku miłosierdziu. Podkreślanie przez psalmistę swojej wierności jest wyrazem ufności w miłosierdzie Jahwe. Prawo zatem jest Prawem Boga żywego, będącego z psalmistą i współczującego z nim. Tła dla współczucia i sprawiedliwości Boga dostarcza użycie אמרה, którego właściwością jest pocieszanie, które nabiera wymiaru zbawczego przez odniesienie do obietnic Przymierza.

תורה zatem posiada w Ps 119 bardzo szeroki zakres znaczeń. Już sam fakt użycia ośmiu terminów na oznaczenie jednej rzeczywistości, którą są wzajemne bosko-ludzkie relacje, wskazuje na bogactwo rozumienia Prawa. Jest ono łaskawie objawioną wolą Boga w formie nauki, która dla spotykającego ją człowieka ma być drogowskazem wytyczającym i korygującym drogę jego życia. Wola Jahwe ma wymiar autorytatywny, a jej obligatoryjność jest dwustronna: dotyczy zarówno człowieka, jak i Boga. Owa wola Boga sama z siebie jest dynamiczną siłą, która wobec lamentacji i prośb psalmisty spowodować ma sprawiedliwe, tj. wierne, łagodne i miłosierne działanie Boga. Wyłącznie jurydyczne znaczenie Prawa nie ma więc tutaj zastosowania. תורה cały czas znajduje się w relacji do Przymierza jako dwustronnego zobowiązania. Centrum jego działania, zgodnie z ideą psalmu mądrościowo-dydaktycznego, ma być ludzkie serce.

III. RELACJA תורה - חיה W Ps 119

W księgach ST życie ma zasadniczo wymiar ziemskiego bytowania¹⁷ Nadzieja odpłaty w życiu doczesnym jest zasadniczym przekonaniem sprawiedliwego Izraelity, wiernego Przymierzu. Idea życia zawiera w sobie wiele wymiarów: egzystencję fizyczną, duchową, jakościową i ilościową, co ukazuje życie jako niezwykle dynamiczne¹⁸. Dynamizm ten polega na zgromadzeniu wokół bytowa-

¹⁷ L. Stachowiak, *Teologia życia w Starym Testamencie*, RTK 17(1970), z. 1, s. 17-20.

¹⁸ M. Filipiak, *Biblia o człowieku*, Lublin 1979, s. 113.

nia takich wartości, których suma jest przejawem zdolnej do osiągnięcia pełni życia.

Dążenie człowieka do osiągnięcia pełni życia dokonuje się zawsze w relacji religijnej¹⁹. Bóg jest dla Izraelity dawcą, źródłem, panem i pełnią życia. W tym kontekście pojawiają się w ST różne metaforyczne określenia życia: metafora drzewa życia, drogi życia, wody, światła oraz metafory zbawcze: metafora zwycięstwa z pokrewnymi (stworzenia, odkupienia, świętości), dziedzictwa z pokrewnymi (małżeństwa i przymierza)²⁰ oraz metafora pokoju²¹. W świetle metafor życia i metafor zbawczych samo życie ma charakter dynamiczny w postaci siły charakteryzującej jakiś jego konkretny przejaw. Życie więc jawi się jako treść, istotna zawartość bytowania, którego podłożem jest działanie podmiotu (człowieka) oraz działanie jego ostatecznego źródła (Boga). Bóg, żyjący we właściwym sensie, jest panem życia, mającym moc zarówno życie dać, jak i je zabrać (por. Pwt 32, 39). Samo Jego imię dowodzi jego życiodajności (por. Wj 3, 14). Człowiek żyje dzięki słowu Boga (Pwt 8, 3). Życie jako dar Boga jest największym dobrem, a istotą jego nie jest abstrakcyjne dla Izraelity pojęcie nieśmiertelności, lecz możliwość maksymalnie długiej i szczęśliwej egzystencji ziemskiej. Na przestrzeni dziejów Izraela rozumienie życia opierało się na pragnieniach i oczekiwaniach narodu, które zawsze pozostawały w związku z konkretną sytuacją polityczno-religijną.

W ST חיה występuje w różnych formach. W Hifil (np. Rdz 6, 19. 20; 47, 25; 50, 20; 2 Krl 5, 7; Iz 38, 16; Ez 13, 22) jego znaczenie jest szczególne: stwarzanie życia, ratowanie go, ocalanie, ponowne stwarzanie. W Ps 119 występuje wyłącznie w formach czasownikowych.

Wiersz 25:

Przylgnęła do prochu dusza moja, daj mi życie według słowa Twego.

Położenie psalmisty jest zupełnie krytyczne. Obrazowe ukazanie jego duszy leżącej w prochu jest wyrażeniem najgłębszego kryzysu przeżywanego przez autora. O jaki kryzys tutaj chodzi? Wydaje się, że שפן (dusza) obrazuje wewnątrz

¹⁹ T e n ż e, *Życie ludzkie w świadectwie Biblii*, RTK 14(1977), z. 1, s. 29-31.

²⁰ J. W. R o s ł o n, *Zbawienie człowieka w Starym Testamencie*, Warszawa 1970, s. 49-58; t e n ż e, *Zbawienie jako życie w oparciu o Księgę Psalmów*, RBL 39(1986), s. 183; t e n ż e, *Idea życia według trzech pierwszych rozdziałów Księgi Rodzaju*, STV 4(1966), f. 2, s. 328-340; t e n ż e, *Zbawienie - życie w Starym Testamencie w świetle metafor zbawczych*, CTh 37(1966), f. 2, s. 55-64 i 37(1967), f. 1, s. 77-88.

²¹ H. D u e s b e r g, *Psychologie biblique. Shalom et paix*, DBS IX, 307-317.

ny stan ducha poniżonego i uciemiezonego psalmisty²². Taką sugestię zdaje się potwierdzać również wewnętrzny, dynamiczny charakter דבר, w relacji do którego występuje tutaj prośba o życie. Rola słowa Boga nie podlega żadnej wątpliwości. Słowo obietnicy pozostaje ciągle aktualne. Tak jak kiedyś słowo Jahwe obdarzyło Mojżesza mocą i odwagą potrzebną do wyprowadzenia ludu z Egiptu i dania mu nowego życia, tak i teraz jego życiodajna moc pozostaje dla psalmisty punktem odniesienia. Prośba o przywrócenie życia odnosi się do obietnicy permanentnej obecności Jahwe w swoim ludzie i wraz z nim.

Wiersz 37:

Odwróć oczy moje patrzące na marność; na drodze swojej²³ daj mi życie.

Występuje tutaj kontrastowe zestawienie krańcowo różnych rzeczywistości. Wszystko to, co nie jest wolą Boga, nie jest ważne. Marności otaczające psalmistę przeciwstawia on twórczej sile Boga. דרך w ST jest drogą Bożej nauki, Jego Prawa płynącego z Przymierza i dającego życie.

Wiersz 50:

To jest moją pociechą w moim ucisku, że mowa Twoja przywraca mi życie.

Zgodnie z wcześniejszym rozstrzygnięciem co do znaczenia אמרה w Ps 119, psalmista przypisuje mowie Bożej rolę pocieszającą, która w konsekwencji przywraca na nowo życie uciśnionemu. Mowę Bożą należy tutaj rozumieć w sensie zbawczym, płynącym z dynamicznej mocy słowa Boga. Prawdopodobne jest tutaj także memoracyjne rozumienie אמרה. Nawiązanie do dawnych, trudnych, dziejów narodu oraz zbawczych działań Jahwe powoduje świadomość i głębokie przekonanie psalmisty, że obietnice dokonane przez Boga zostaną z całą pewnością wypełnione. Sama świadomość tego już teraz jest dla autora czynnikiem, który obdarza go życiem.

Wiersz 77:

Niech doznam miłosierdzia Twego, abym żył, bo Prawo Twoje jest rozkoszą moją.

Brzmienie tego wiersza należy rozpatrywać w ścisłym związku z w. 76. Pociecha, dana zgodnie z obietnicą, jest łaską Boga. W w. 77 miłosierdzie (רחמי - st. constr.) zestawione z תורה Boga zdaje się być przyczynowe w sto-

²² Relacje נפש do חיה zob. J. W. R o s ł o n, *Zbawienie w Starym Testamencie*, Warszawa 1970.

²³ Tylko dwa Targumy poprawiają na דבר.

sunku do życia, jednak u podstaw leży תורה. Prawo jest tutaj nie tylko rozkoszą, ale jest także przyczyną życia. Miłosierdzie Boga zasadza się na Jego wierności wobec Przymierza i obietnic uzależnionych od wykonywania Prawa.

Wiersz 93:

Na wieki nie zapomnę postanowień Twoich, bo przez nie dałeś mi życie.

Użycie perfectum wskazuje na fakt dokonany w przeszłości, zaś Piel podkreśla szczególny rodzaj lub też sposób wykonania tego faktu. Treść zatem w. 93 ma charakter refleksji nad jakimś wielkim dziełem Boga z przeszłości. Autorytatywny charakter פקודים wskazuje na ich odniesienie do Przymierza. Tekst Pwt 32, 45-47 wydaje się być tutaj aplikowany w sposób oczywisty:

[...] nie jest ono [Prawo] bowiem dla was rzeczą błahą, bo jest waszym życiem, i dzięki niemu długo żyć będziecie na ziemi [...]

Wiersz 107:

Jestem bardzo udręczony, Jahwe daj mi życie według słowa Twego.

Zależność życia od Prawa jest oczywista, sugestia Przymierza wydaje się zatem być tutaj właściwa. Nadzieja psalmisty odnosi się do życiodanej relacji דבר - חיה oraz sprawiedliwości i wierności Jahwe. Stała obecność Jahwe wśród ludu nie ulega wątpliwości, stąd psalmista prosi tylko o jej potwierdzenie poprzez łaskawe i miłosierne jej podkreślenie.

Wiersz 116:

Podtrzymaj mnie według swej mowy, abym żył, nie zawieź mojej nadziei.

אמרה w Ps 119 ma szczególną wartość pocieszającą, czy to przez treściowy kontekst użycia tego terminu, czy przez bezpośrednie jego odniesienie do Przymierza. Prośba o podtrzymanie oparta jest na pocieszającej wartości słowa Bożego. Przyczynowość owego słowa w stosunku do חיה jest wyraźna, tym bardziej, że z wiersza tego przebija pewność o takim właśnie odniesieniu Prawa do życia.

Wiersz 144:

Sprawiedliwość praw Twoich jest wieczna, pozwól mi [je] zrozumieć, a będę żył.

Bezpośrednią przyczyną życia wydaje się być tutaj konieczność zgłębienia (wraz z umiejętnością - עדות/בינה). Ponieważ עדות ma charakter przypomnienia o Bożych dziełach z przeszłości, mówienie o sprawiedliwości (צדקה) jest przeja-

wem głębokiego, wewnętrznego przeświadczenia o prawdzie działania Boga w historii narodu, opartego na Prawie Przymierza. **תורת** staje się tutaj „formatorem” autora i w ten sposób kształtuje jego moralność, rodząc na nowo psalmistę do życia. Zrozumienie i zgłębienie oraz przekonanie o sprawiedliwych ustawach i działaniu według nich Boga ma być dla niego przyczyną życia zgodnego z Prawem.

Wiersz 154:

Walcz w mojej sprawie i wykup mnie, według mowy Twojej daj mi życie.

Wyraźne jest tutaj nawiązanie do idei Boga – obrońcy na sądzie. Psalmista zdaje się rozumieć tutaj rolę Boga jako tego, który doświadcza i sam – zgodnie z formułą Przymierza – staje w obronie. Jest to sąd nawracający i leczący. **המר** nawiązuje do obietnicy uwolnienia danej przez Jahwe. Prośba przybiera tutaj charakter żądania, staje się natarczywa. Udzielenie życia płynie z obrony interesów wybranego ludu, któremu Bóg przyrzekł, iż będzie „Jego ludem”.

Wiersz 156:

Zmiłowania Twoje są wielkie o Jahwe, według Twoich wyroków daj mi życie.

Nie ulega wątpliwości, że autor nawiązuje do doświadczenia życiowego swego narodu. Jak już kiedyś wielokrotnie udzielał Jahwe życia narodowi – bo znane są jego dzieła miłosierdzia – tak i teraz pewien jest psalmista zbawczej woli Boga. Jahwe zawsze ujawniał tę wolę, odwołując się do Przymierza, zatem i teraz może to uczynić. Moc życiodajna autorytatywnego orzeczenia – **טפ** jest tutaj oczywista. Sama zaś autorytatywność wskazuje na poręczyciela owych wyroków i gwaranta ich wykonania – Jahwe.

*

Idea życia w Ps 119 zdaje się opierać na kilku zasadach:

- Jahwe w przeszłości już wielokrotnie okazał się sprawiedliwy;
- Jego wierność obietnicom danym w Przymierzu nie może być podważana;
- ufność psalmisty, będąca pod wpływem prorockiego nauczania o bezwzględnej sprawiedliwości i wierności Jahwe, przejawia się w zupełnym poddaniu się Jego woli;
- świadomość wybraństwa i jego usankcjonowanie w Przymierzu przenika całe rozumienie idei życia;

- życie ma być zarówno wynikiem błagalnych lamentacji, jak też zdaje się wskazywać na siebie jako konieczny warunek trwałej wierności psalmisty.

Ani razu חיה nie występuje w zestawieniu z תורה. Jednakże wszystkie terminy synonimiczne pozostają przecież w kręgu Przymierza i obietnicy. Wszystkie są wyrazicielami woli Jahwe. Owa wola Boga, zgodnie z którą życie może zostać dane lub podtrzymane, jest także przyczyną stanu, w jakim aktualnie psalmista się znajduje. Ona też będzie przyczyną sprawczą jego dalszych losów.

Jak rozumieć życie, o które prosi i zabiega autor Ps 119? Trudno jest jednoznacznie orzekać o charakterze terminu חיה w Ps 119, wydaje się jednak, że musi on posiadać zarówno charakter rzeczywistego wybawienia z trudnego położenia, w którym znalazł się psalmista bądź też naród, który on uosabia, jak może też być חיה wewnętrzną mocą pozwalającą wieść życie zgodne z Prawem Przymierza. Mocą tą wydaje się być wierność Prawu, która jest drogą życia. חיה ma tutaj wymiar odpłaty doczesnej. Z racji odwiecznych i wiecznych wyroków Jahwe życie może nabierać tutaj znaczenia jakiejś formy trwałości i stałości. W Ps 119 życie więc jawi się jako ciągłe szukanie Boga poprzez Jego Prawo. Pragnienie bycia z Nim poprzez wierność i sprawiedliwość jest istotą życia. Przestrzegając dróg Bożych, synonimicznie do Prawa jako woli wyrażającego się Jahwe, można osiągnąć życie będące wyzwoleniem z poniżenia bądź zagrożenia. Stan wolności pozwoli być bardziej wiernym Prawu. Życie więc staje się w Ps 119 atrybutem Prawa (por. Kpł 18, 5; Bar 3, 14; Pwt 32, 45-47) rozumianym jako zdolność sprawczą dla bycia z Bogiem w sensie bytowania ziemskiego. Horyzont życia nie przekracza więc koncepcji Starego Testamentu, ograniczającego życie do szczęśliwego bytowania z Bogiem na ziemi.

LA LEGGE DATTORE DI VITA NELLA LUCE DEL Sal. 119

S o m m a r i o

Nel Salmo 119 si trovano otto termini giuridici: תורה, דבר, חק, מצוה, משפט, פקוד, עדות, אמרה. Tutti questi termini, per motivo della loro dinamicità, hanno una dimensione piuttosto teologica che giuridica. Come tali diventano „educatore” che forma la spiritualità dell'israelita fedele. Nell'atmosfera di fatiche della vita, termini soprattutto fanno ricordare la coscienza dell'elezione di Israele da parte di Dio e obbligano a mantenere gli impegni che derivano dall'Alleanza. Formano alla speranza per una benedizione che basa sulla Legge dell'Alleanza. La Legge, essendo una fonte di forza nelle difficoltà e oscillando verso la misericordia di Dio, dona un senso alla vita di un israelita. Nel salmo 119 si nota un attributo particolare della Legge e cioè la sua funzione di donare la vita, e proprio questo suo potere di donare la vita diventa per salmista un punto di riferimento nella preghiera. Jahve molte volte nella storia donava la vita, cioè faceva ritornare, nel

processo di formazione del suo popolo, lo stato di una relazione positiva tra i due partner dell'Alleanza. Poggiando su ciò salmista, anche questa volta, non dubita che il suo Dio avrà pietà e gli donerà di nuovo la vita compresa come una gioia terrestre di essere con Dio.

Riassunto da Sylwester Jędrzejewski SDB